

دانشگاه علامه طباطبائی

دانشکده حقوق و علوم سیاسی

پایان نامه تحصیلی جهت دریافت درجه کارشناسی ارشد رشته اندیشه سیاسی در اسلام

عنوان:

«نقش عقلانیت در کارایی نظام مردم سالاری دینی با تاکید بر مفاهیم قرآنی»

استاد راهنما:

دکتر عباسعلی رهبر

استاد مشاور:

دکتر غلامرضا خواجه سروی

پژوهشگر:

کاوه امجدی

تابستان ۱۳۹۰

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

چکیده:

واژه های کلیدی: دین ، مردم سالاری ، عقلانیت ، کارآمدی ، قرآن ، مشروعیت

مردم سالاری دینی مفهومی است که از سطح هستی شناختی تا سطح عینی با هم مرتبط می باشند و دین و مردم سالاری در هم تنیده شده اند و در سطح عینی به این معنی می باشد که حکومت مردم دیندار اصل و اساس می باشد و تنها مدل حکومتی است که در آن مشروعیت و مقبولیت به هم جمع شده اند. دوگانگی سرشت نظام سیاسی در نظریه مردم سالاری دینی مبتنی بر دو رکن حقانیت الهی و عقلانیت مشورتی است. بنابراین ماهیت الهی بشری دارد. مردم سالاری دینی ریشه در اسلام، حکومت نبوی و علوی دارد و نظام جمهوری اسلامی ایران مدل محقق شده آن تلقی می شود. عقلانیت در قرآن در کنار وحی دارای جایگاه بی بدیلی است و یکی از منابع مهم شناخت به حساب می آید. عقلانیت قرآنی با تاکید بر شاخصه هایی همچون معنویت گرایی، تعامل دین و سیاست، انسان گرایی ، محاسبه گری و وحی محوری- که از اصول مهم حفظ و مشروعیت یک نظام سیاسی کارا هستند- موجبات ارتقاء کارآمدی نظام مردم سالاری دینی را فراهم می آورد.

فهرست مطالب

عنوان..... صفحه

فصل اول: کلیات تحقیق

- ۱-۱- بیان مسئله ۲
- ۲-۱- سوال یا سوالات تحقیق..... ۶
- ۳-۱- فرضیه یا فرضیه ها ۶
- ۴-۱- ادبیات تحقیق ۷
- ۵-۱- اهداف تحقیق ۸
- ۶-۱- روش تحقیق..... ۱۰
- ۷-۱- تعریف مفاهیم و واژگان اختصاصی طرح..... ۱۱
- ۸-۱- مشکلات و تنگناهای احتمالی تحقیق..... ۲۱
- ۹-۱- سامان تحقیق..... ۲۰

فصل دوم: چارچوب مفهومی (عقلانیت و کارآمدی)

- ۱-۲- مقدمه ۲۲
- ۲-۲- عقل گرایی ۲۲
- ۱-۲-۲- عقل گرایی در فلسفه ۲۵
- ۲-۲-۲- عناصر عقل گرایی ۲۶
- ۳-۲-۲- عقل گرایی انتقادی ۲۷
- ۴-۲-۲- نقش عقل در نظام اعتقادی از نظر متفکران غربی..... ۲۸

- ۳۱ ۵-۲-۲- مشکلات عقل‌گرایی انتقادی
- ۳۲ ۶-۲-۲- عقل‌گرایی حداکثری
- ۳۴ ۷-۲-۲- توماس آکویناس
- ۳۶ ۸-۲-۲- ابن رشد
- ۴۰ ۹-۲-۲- عقل و رویکردهای عقلانی در نزد فلاسفه غرب
- ۴۱ ۱۰-۲-۲- عقل و عقلانیت از منظر فلسفه اسلامی
- ۴۲ ۳-۲- عقل در قرآن
- ۴۲ ۱-۳-۲- معنانشناسی عقل
- ۴۸ ۲-۳-۲- منابع تعقل و تفکر از دیدگاه قرآن
- ۵۱ ۳-۳-۲- شاخصه‌های عقلانیت در قرآن
- ۵۸ ۴-۳-۲- آفات تفکر و تعقل از منظر قرآن
- ۶۳ ۴-۲- کارآمدی
- ۶۴ ۱-۴-۲- کارآمدی حکومت دینی
- ۶۵ ۲-۴-۲- ویژگی‌ها و مولفه‌های کارآمدی در نظام اسلامی

فصل سوم: مردم‌سالاری دینی

- ۷۳ ۱-۳- مقدمه
- ۷۵ ۲-۳- مردم‌سالاری از منظر امام خمینی (ره)

- ۷۵..... ۳-۲-۱- مردم ومشروعیت حکومت دینی
- ۷۶..... ۳-۲-۲- نقش وحقوق مردم در حکومت و جامعه
- ۷۷..... ۳-۲-۳- آزادی
- ۷۸..... ۳-۲-۴- ارتباط حکومت با مردم
- ۸۰..... ۳-۲-۵- تبیین مردم سالاری
- ۸۶..... ۳-۳- مردم سالاری از منظر مقام معظم رهبری
- ۸۷..... ۳-۳-۱- روش اداره حکومت
- ۹۰..... ۳-۳-۲- ابعاد مردم سالاری دینی
- ۹۱..... ۳-۳-۳- اصول مردم سالاری دینی
- ۹۷..... ۳-۴- مردم سالاری دینی
- ۹۹..... ۳-۴-۱- اصول و شاخصه‌های مردم سالاری دینی
- ۱۰۶..... ۳-۵- الگوی نظام سیاسی در نظریه مردم سالاری دینی
- ۱۰۷..... ۳-۶- ماهیت نظام سیاسی
- ۱۱۰..... ۳-۷- ارکان نظام سیاسی در نظریه مردم سالاری دینی
- ۱۱۵..... ۳-۸- ساختار نظام سیاسی در نظریه مردم سالاری دینی
- ۱۱۹..... ۳-۹- نهادهای ساختاری نظام سیاسی در نظریه مردم سالاری دینی

فصل چهارم: نقش عقلانیت در کارایی نظام مردم سالاری

- ۱۲۶..... ۴-۱- مقدمه
- ۱۲۷..... ۴-۲- بایسته های عقلانیت کارآمد
- ۱۲۹..... ۴-۳- نقش عقلانیت قرآنی در کارآمدی نظام مردم سالاری دینی
- ۱۲۹..... ۴-۳-۱- انسان گرایی و مردم محوری
- ۱۳۱..... ۴-۳-۲- وحی محوری

- ۳-۳-۴ معنویت گرایی ۱۳۴
- ۱-۳-۳-۴ کارکردهای معنویت ۱۳۷
- ۴-۳-۴ محاسبه‌گری و مصلحت ۱۴۱
- ۵-۳-۴ نقش عقلانیت در سلامت اقتدار حکومت دینی ۱۴۳
- ۶-۳-۴ تعامل دین و سیاست ۱۴۸
- ۵-۴ آسیب شناسی نظام مردم سالاری دینی بر اساس عقلانیت قرآنی ۱۵۰
- ۱-۵-۴ فقدان طرح و برنامه ۱۵۲
- ۲-۵-۴ استبداد و غفلت دولتمردان از خودسازی ۱۵۳
- ۳-۵-۴ تجمل و بالاگرفتن روحیه رفاه طلبی خواص ۱۵۴
- ۵-۵-۴ قانون‌گریزی و عدم نظارت دقیق بر اجرایی آن ۱۵۵
- ۶-۵-۴ ترک امر به معروف و نهی از منکر ۱۵۶
- ۷-۵-۴ تجدد گرایی افراطی ۱۵۸
- ۸-۵-۴ نفوذ اندیشه‌های بیگانه ۱۵۸
- ۹-۵-۴ تفرقه و پراکندگی ۱۵۹

فصل پنجم: جمع بندی ، نتیجه گیری و پیشنهادات

- ۱-۵ نتیجه گیری ۱۶۳
- ۲-۵ پیشنهادات ۱۶۶
- ۳-۵ پیشنهادات برای محققین بعدی ۱۶۷

فهرست منابع ۱۶۸

فصل اول:

کلیات تحقیق

۱-۱- بیان مسئله

دین اسلام در جوهره و مبانی خود دعوتی بود جهت نهادینه کردن عقل در قلمرو زندگی. زیرا که عقل حجت درونی بود و پیام الهی بر این عقل نزول یافته بود. فرهنگ اسلامی تا زمانی که عقل‌گرایی دغدغه اساسی اش بود و تا زمانی که بر تبادُل و تضارب آرا و آزادی اندیشه استوار بود تمدنی بود پویا و فعال. (ابوزید، ۱۳۸۳، ص ۱۱۴).

از زمانی که عقل به صورت تابعی از متن درآمد و حتی به آیات و روایاتی نیز که تاکید بر عقلانیت داشتند توجه خاصی نشد، جبرگرایی اندیشه ای رایج در جهان اسلام گردید و وظیفه عقل منحصر به این شد که متن را در خدمت توجیه ایدئولوژیک قدرت و مشروعیت قرار دهد..

مخالفت با عقل و نفی آن در حقیقت نفی خود اسلام است. دعوت به بازگشت به اسلام و تولید نظام اقتصادی و سیاسی مبتنی بر این دین و پی ریزی نظامی حکومتی که در عرصه جهانی حرفی برای گفتن داشته باشد جز با احیای عقل در حوزه اندیشه و فرهنگ ناممکن است. همچنان که در غرب اگر جنبش معاصر نوزایی اروپا بر مبنای آزاد سازی عقل از سلطه ی حاکمیت نص گرای کلیسا آغاز شد برای این بود که عقلانیت توسط کلیسا تفسیر و تعبیر می شد. این در حالی است که ما در تاریخ فرهنگ اسلامی و همچنین در قرآن کریم مبانی محکمی برای توجیه عقل داریم که نمونه آن عقل اعتزالی است که مهم ترین قصه ارباب معرفت در عالم اسلام است. البته باید این نکته را باید یادآور شد که خود عقل نیز مصون از خطا نیست ولی به همان نسبت قابلیت تصحیح خطاهای خویش را نیز دارد. البته عقل منبه از وحی یگانه ابزار ما برای فهم است.

امروزه سه نوع حکومت در جهان وجود دارد. برخی کشورها بر اساس اراده ی یک فرد اداره می‌شوند که حکومت دیکتاتوری یا استبدادی نام گرفته اند. در بخش دیگری از کشورها دموکراسی غربی

حاکم می باشد که مدعی است؛ مردم در اداره کشورها و انتخاب حاکمانشان منشاء اثرند. نوع دیگر حکومت که در ایران اسلامی مشاهده می شود مردم سالاری دینی نامیده می شود.

مردم سالاری دینی ازین جهت در جهان مورد توجه قرار گرفته که نظریه پایان تاریخ فوکویاما درباره تسلط لیبرالیسم و ارزشهای غربی را به چالش جدی کشانده است و به نوعی رقیب قدرتمند آن محسوب می شود. به همین دلیل است که غربیها از زمان پیروزی انقلاب اسلامی تا به حال هرچه توانسته اند برای ناکارآمد جلوه دادن جمهوری اسلامی تلاش کرده اند.

مردم سالاری دینی مفهومی است که از سطح هستی شناختی تا سطح عینی با هم مرتبط می باشند و دین و مردم سالاری در هم تنیده شده اند و در سطح عینی به این معنی می باشد که حکومت مردم دیندار اصل و اساس می باشد و تنها مدل حکومتی است که در آن مشروعیت و مقبولیت به هم جمع شده اند. دوگانگی سرشت نظام سیاسی در نظریه مردم سالاری دینی مبتنی بر دو رکن حقانیت الهی و عقلانیت مشورتی است. بنابراین ماهیت الهی بشری دارد. مردم سالاری دینی ریشه در اسلام، حکومت نبوی و علوی دارد و نظام جمهوری اسلامی ایران مدل محقق شده آن تلقی می شود.

عقلانیت قرآنی نوشتارمحور است. عقل یونانی لوگوسانتریست و ایده آلیست بوده ولی عقلانیت قرآنی مکتوبمحور و نوشتارمحور است؛ همانطور که در سنت ما، از دو کتاب سخن گفته شده است؛ کتاب تکوین که همان طبیعت است و دیگری کتاب تشریح یا «قرآن» که تبیین امر تکوین و واقعیت است. «قرآن کریم» از بدو نزول تاکنون مورد تفسیر و تعبیر فراوان قرار گرفته و هرکس از ظن خویش یارش شده و یا به انکار آن برخاسته است. قرآن کریم به مثابه متنی مقدس که موضوع ارجاع خیل بی شمار نسلهای آدمی قرار گرفته و روزبه روز بر مخاطبان خود افزوده است؛ چه پیامی مختص خویش دارد که در دیگر متون مقدس و مکاتب علمی، فلسفی جهان نیامده است؟ آیا طرح این پرسش ضرورت

داشته و رهاوردی سازنده خواهد داشت؟ می‌توان به موازات این بحث، نکته معرفت‌شناسانه بسیار مهمی را بازگو کرد. مبرهن است یکی از جفاهای تاریخی و معرفتی در فهم و بیان مفاهیم و پدیده‌ها، نادیدن عمدی و سهوی ویژگی‌ها و صفات نامشترک آن‌ها است. به طور معمول فهم و بیان مشترکات بر نامشترکات غلبه یافته و موجبات بروز ناملازمات زیاد معرفتی می‌شود. در نتیجه این فرایند کور، فردیت واحد شی سواى ویژگی‌های مشترک آن با دیگر پدیده‌ها و شباهت‌های خانوادگی، محو شده و در نتیجه شی در ذهن قلب واقعیت می‌شود و کارکردها و تبعات معرفتی و وجودی خویش را از کف می‌دهد. محو کارکردهای منحصر به فرد پدیدارها در ذهن و زبان خود به نفی یادگیری، آموزش و پریشانی و تزاحم مخرب مفاهیم و در نهایت ایستایی فرهنگی و تمدنی می‌شود.

آری تا زمانی که مرزهای زبانی، مفهومی و وجودی پدیداری ناشناخته است و تعریف فردیت آن در محاق است، حرکتی صورت نیافته و گویی آن پدیده ناشناخته و درمانده و مهجور مانده است و ما بی‌خبرانیم. در بازگشت به بحث اصلی و پس از طرح مباحث فرعی فوق، این نکته محرز می‌شود که شناخت فصل ممیز نظام فکری قرآن با دیگر نظام‌های اندیشگی مقدس و نامقدس چه ضرورتی داشته و دارد. در قرآن کریم «عقل» به عنوان یک مفهوم مجرد فلسفی معادل «لوگوس» و «نوس» یونانی یا «انتلکتوس» لاتینی مطرح نیست، اما به کرات، «عقل ورزیدن» یا همان «تعقل» را از ریشه «عقال» به معنای «پابند» به شکل فعلی به کار برده‌است. مانند «افلّم یسیروا فی الارض فتکون لهم قلوب یعقلون بها» (آیا در زمین سیر نمی‌کنند تا دل‌هایی یابند که بدان تعقل کنند، ۴۶ حج). «عقل قرآنی»، مصداقی از عقل عملی است. نه به این معنی که ردی از عقل نظری در قرآن نباشد، بلکه به این معنی که قرآن عقل نظری را نیز تنها برای استخدام عقل عملی می‌آورد. حکمت‌های قرآنی، که «لقمان» صاحب آن‌ها توصیف شده، اکثرا از جنس امور اخلاقی‌اند. گفتنی است که در قرآن واژه «عقل» به صورت اسم به کار نرفته و جنبه

فعلی و مصدری دارد؛ چه بسا تاکید بر کاربرد فعلی، گویای این نکته مهم است که عقلانیت قرآن، فکرتی پویا و نوشونده و عاری از ایستایی و جمود است. پس تعقل قرآنی، نگریستن آفاق و انفس از پنجره قرآن حکیم است نه یک کلمه بیش و نه یک کلمه کم. عقل ورزی قرآنی نوعی دل‌آگاهی است که در جستجوی نظارت و تعادل در میانه کشش‌های متخاصم است و می‌کوشد تا تمایلات، رانه‌ها و به قول «نیچه» جنگ‌غرایز انسانی را مهار کند.

در مجموع میتوان گفت که موضوع شناخت، ابزارهای آن و حجیت آنها از مهمترین و نخستین دغدغه‌های فکری متفکران دینی و غیر دینی بوده است و از آغازین مراحل اندیشه انسان در باب شناخت و چگونگی آن، نقش عقل بر تارک تاریخ اندیشه بشر می‌درخشد. به طوری که اعتقاد به حجیت عقل در حوزه‌های مختلف فلسفه و کلام، اصول فقه، جامعه‌شناسی و جامعه‌شناسی سیاسی سبب تکوین مجادلات فکری متفاوت و دیدگاهها و مکاتب گوناگون شده است. توجه به حدود حجیت این ابزار شناخت و نقطه‌های تعارض آن با قلمرو وحی در نظر مکاتب الهی و موضع عمل حکومت دینی از بغرنج‌ترین معضلات فکری است.

در زمینه سیاسی نیز توجه به موضوع عقل‌گرایی، حکومت دینی را با پرسش‌های زیادی از حدود عقل‌گرایی، عقل‌گرایی عام یا خاص و غیره رودر رو ساخت و از زمانی که ماکس وبر مفهوم عقلانیت را مطرح کرد بسیاری از دانشمندان علوم سیاسی، جامعه‌شناسان دین و جامعه‌شناسان سیاسی برآن شدند که عقلانیت - که در این تحقیق با عقل‌گرایی مترادف فرض می‌شود - شرط اساسی توسعه سیاسی است و حکومت‌هایی که دارای منشأ مشروعیت ماورأطبیعتی (الهی) باشند نمی‌توانند به توسعه سیاسی دست یابند. از این رهگذر نگارنده درصدد است تا مفهوم عقل‌گرایی و ابعاد آن از نظر قرآن، نسبت عقلانیت

با توسعه سیاسی و امکان جمع عقلانیت قرآنی را با نظامی سیاسی جهت اداره جامعه و چگونگی افزایش کارآمدی این نظام را بیازماید.

۱-۲- سوال یا سوالات تحقیق:

سوال اصلی:

کاربرد عقلانیت قرآنی چه تاثیری بر کارایی نظام مردم سالاری دینی دارد؟

سوالات فرعی:

۱- مولفه های اصلی نظام مردم سالاری دینی چیست؟

۲- عقلانیت در قرآن دارای چه جایگاهی است؟

۱-۳- فرضیه یا فرضیه ها:

فرضیه سوال اصلی: عقلانیت قرآنی با تاکید بر مفاهیمی چون معنویت گرایی، تعامل دین و سیاست، انسان گرایی، محاسبه گری و وحی محوری که (از اصول مهم حفظ و مشروعیت یک نظام سیاسی کارا هستند)، موجبات ارتقاء کارآمدی نظام مردم سالاری دینی را فراهم می آورد.

فرضیات فرعی:

فرضیه فرعی سوال اول:

وجود جامعه اسلامی، علم به قانون و عدالت برای حاکمان، منتخب بودن حاکمان، مغایر نبودن قوانین و ساختارها با قانون الهی و نظارت مردم بر قدرت سیاسی و توان کنترل آن از مهمترین مولفه های اصلی نظام مردم سالاری دینی به حساب می آیند.

فرضیه فرعی سوال دوم:

عقلانیت در قرآن در کنار وحی، یکی از منابع شناخت به حساب می آید و دارای جایگاه بی بدیلی است.

۱-۴- ادبیات تحقیق

مباحث دین پژوهی در جامعه ما در چند دهه اخیر تحولات مثبت و ارزنده ای داشته است. ودین رفته رفته در کانون انواع پژوهش های پدیدار شناسانه و غیر پدیدار شناسانه واقع شده است. در بسیاری از این آثار تالیفی یا ترجمه ای، افق تازه ای بر روی این شاخه از علم، گشوده است. از جمله این آثار: کتاب عقل و اعتقادات دینی از مایکل پترسون، ویلیام هاسگر، بروس رایشتنباخ و بایزینجر با ترجمه احمد نراقی و ابراهیم سلطانی. هدف کتاب تحلیل و ارزیابی مباحث فلسفه دین از منظر عقلانی است تا راه یابی به ساحت دین دقیق و عمیق باشد.

کتاب اسلام و دموکراسی و نوگرایی دینی در ایران از فروغ جهانبخش با ترجمه جلیل پروین. نقطه تمرکز این اثر مسئله سازگاری یا عدم سازگاری اسلام و دموکراسی است.

کتاب دین و عقلانیت از راجر تریگ و با ترجمه حسن قنبری که به بررسی مفهوم عقلانیت در نظام دینی پرداخته است. از کتب دیگری که به مبحث پرداخته اند میتوان از فقه سیاسی عمید زنجانی/نظام حکومت و مدیریت در اسلام از محمد مهدی شمس الدین/مردم سالاری دینی و سکولاریسم از علی لاریجانی/مجموعه مقالات دومین همایش مردم سالاری دینی، جلد ۱ و ۲ به کوشش محمد رضا مرندی/همایش های علمی مردم سالاری دینی در ۳ جلد به کوشش محمد باقر خرمشاد/ولایت فقیه، حکومت صالحان از صالحی نجف آبادی/مقایسه مردم سالاری دینی با لیبرال دموکراسی از محمد

ناصر تقوی / حکومت مباحثی در مشروعیت و کارآمدی از جواد لاریجانی / مطالعات اسلامی، پیرامون جمهوری اسلامی از شهید مطهری نام برد.

لازم به ذکر است که مقالات ارزنده ای نیز همچون: عقلانیت عرفی و عقلانیت فقهی در مجله مدرسه شماره دوم و مقاله ملازمه عقل با شرع با قلم علی اخترى در مجله کانون شماره هفدهم و مقاله عقل سنتی و عقل وحیانی در مجله نامه شماره چهل و شش نیز به رشته تحریر درآمده اند که هرچند به طور مستقیم به مسئله این تحقیق نپرداخته اند ولی میتوانند راهنمای نگارنده باشند. و محقق هر جا که لازم بداند از آن ها استفاده خواهد نمود.

۱-۵- اهداف تحقیق:

اهداف تحقیق عبارت است از ضرورت های خاصی که انجام تحقیق را ایجاب می کند. در این مورد باید خاطر نشان کرد که قرآن کریم متن مقدس مسلمانان است که همگی خود را موظف به تبعیت از آن دانسته و نظام سیاسی ای که از آن استخراج شود را نظامی معقول و پسندیده می دانند، لذا پرداختن به این موضوع و بررسی عمیق آن خالی از ضرورت نیست. با توجه به این که ماهیت یک فعالیت آکادمیک ایجاد می کند که نگاه به موضوع پژوهش فارغ از ارزش و حب و بغض های متعارف باشد و از آن جایی که جای خالی تحقیقاتی از این دست در نظام اسلامی احساس می شود یکی از اهداف این تحقیق آن است که به این مسئله فارغ از مباحث ژورنالیستی که گاه با کش و قوس های جناح های سیاسی نیز همراه است بپردازد.

از جانب دیگر باید اشاره کرد که نظام های معرفتی و سیاسی گوناگون در دوره های مختلف تعامل با یکدیگر ظهور یافته اند. از همان ابتدا شناخت و فهم انسانی از طریق ارائه قواعد و روش هایی، درصدد نیل به معنا و حقیقت برآمد. پیوند میان معرفت و سیاست نتایج بی شماری داشته است که از جمله مهم

ترین آن شکل گیری نظام های مختلف سیاسی با ساختار و اشکال مختلف قدرت بود که از توتالیتر تا دموکراتیک را در بر می گیرد، حال با توجه به این مفروضه که رابطه میان معرفت و قدرت رابطه ای همبسته بوده است و هر قدرتی جلوه معرفتی خاص به شمار می رود می توان ادعا نمود که پایه های شکل دهنده نظام های سیاسی را نیز بایستی در نظام های شناختی جستجو کرد. با این مقدمات، ضرورت های تاسیس ساختار سیاسی بر پایه تاملات نظری، آشکار می شود. این تحقیق میتواند هدف برقراری رابطه و یا نشان دادن رابطه میان اندیشه سیاسی و سیاست عملی را سرلوحه کار خویش قرار داده و به نوعی قدمی در جهت احیا علوم انسانی بردارد.

ورود مفهوم مردم سالاری دینی به ادبیات سیاسی ایران در دهه های اخیر و نو بودن این اصطلاح که بعد از پیروزی انقلاب اسلامی ایران پدید آمد و کم توجهی به آن به عنوان یک نظریه در جهان اسلام از یک سو و از طرف دیگر معرفی و ترویج آن علیرغم تلاش گسترده غرب برای ترویج الگوی لیبرال دموکراسی در پی ایده طرح جهانی شدن و همچنین نمایاندن دستاوردهای انقلاب اسلامی نیز یکی دیگر از اهداف تحقیق می باشد.

تذکر این نکته خالی از لطف نیست که انجام این تحقیق پاسخ گفتن به یک علاقه و دغدغه شخصی نیز هست. ما در زمانه ای به سر می بریم که امواج جهانی تمدن و فرهنگ غرب را در ابعاد وسیعی پخش می کند و این فرهنگ و تمدن یکه تاز دنیا گشته و جایی را برای دیگر تمدن ها نمیبیند... تجربه تاریخی نه تنها در جهان اسلام و کشور ایران بلکه در دنیا نشان داده است که تفکر وارداتی توان پاسخگویی به مشکلات کشور وارد کننده را ندارد و تنها تفکری مشکل گشا است که از دل فرهنگ خود جوامع ریشه گرفته باشد. بنابر این تلاش برای ارئه تصویری از یک نظام عقلانی مبتنی بر تفکر خودی از اهداف مهم این تحقیق است.

۱-۶- روش تحقیق

روش تحقیق مورد استفاده در این پژوهش توصیفی-تبیینی است. تحقیق توصیفی شامل مجموعه ای از روش هاست که هدف از آن توصیف کردن شرایط یا پدیده های مورد بررسی است. اجزای تحقیق توصیفی می تواند صرفاً برای شناخت بیشتر شرایط موجود با یاری رساندن به فراین تصمیم گیری باشد. البته ما صرفاً به توصیف شرایط موجود و داده های به دست آمده در ارتباط با موضوع تحقیق بسنده نمی کنیم بلکه ببینی از داده های به دست آمده ارائه خواهیم نمود. به عبارت دیگر این تحقیق در زمره تحقیقات کیفی واقع میشود. تحقیق کیفی عبارت است از مجموعه فعالیت هایی که هر کدام به نوعی محققاً در انجام تحقیق یاری می دهد. بدین ترتیب از اطلاعات جمع آوری شده توصیف هایی تحلیلی، ادراکی و طبقه بندی شده حاصل می شود.

روش گردآوری اطلاعات و داده ها:

با توجه به ماهیت موضوع طبیعتاً روش گردآوری داده ها کتابخانه ای خواهد بود. البته با توجه به این که موضوع به بررسی قرآن کریم می پردازد، و مفسران و صاحب نظرانی برجسته در این زمینه در قید حیات می باشند، در صورت امکان دسترسی به این روشنفکران، از فنون مصاحبه برای گردآوری اطلاعات و داده ها سود خواهیم جست

۷-۱- تعریف مفاهیم و واژگان اختصاصی طرح:

کارآمدی

مفهوم کارآمدی^۱ و کارایی^۲ از مهمترین مفاهیم علوم مدیریت و اقتصاداند؛ و تقریباً از چندین دهه گذشته در عرصه علم سیاست نیز به طور جدی پای نهاده و مطرح شده‌اند. از آنجا که هر سامانه مدیریتی و هر سازمانی، به دنبال بیشینه کردن کارآمدی و کارایی خویش است، بدیهی است که گسترده‌ترین و مقتدرترین سازمان موجود، یعنی نهاد دولت هم بدنبال دستیابی به این هدف حیاتی باشد؛ تا با داشتن پیشینی مشروعیت اولیه، به مشروعیت‌سازی جدیدی دست یازیده و مشروعیت ثانویه و یا کارآمدی را نیز کسب کند؛ و بدین وسیله دوام و پایداری خویش را، با تحصیل رضایت افزون‌تر شهروندان، بیش از پیش تضمین نماید.

کارآمدی، در حقیقت بیانگر قابلیت و توانایی اداره هر کشور توسط مدیران و کارگزاران شایسته آن است و ایفای بهینه کار ویژه‌های دولت و کسب حداکثر رضایتمندی مردم را در پی دارد. امروزه با گذشت بیست‌وشش سال از انقلاب اسلامی و مردمی ایران، و بالطبع با تأسیس جمهوری اسلامی، کمتر کسی تردیدی در پایه‌های مشروعیت این نظام روا می‌دارد. اما این نیز واقعیت دارد که هر حکومتی ممکن است در عرصه تحقق کار ویژه‌ها، و وظایف و اهداف خود با درجه‌ای از ناکارآمدی و دغدغه آن مواجه شود. از سویی متأسفانه برخی نیز عنادورزانه سعی در ایجاد شبهه ناکارآمدی حکومت دینی و تشکیک در توان آن در پاسخگویی به انتظارات و خواسته‌های مردم دارند. این در حالی است که کاهش کارآمدی، بیماری گریزناپذیر هر نظام سیاسی است و نظام‌های موفق آنهایی هستند که همواره با ارائه راهکارهای نظری و عملی، سعی در علاج این بیماری موسمی دارند. هر چند این مداوا قطعی نیست؛

^۱ Effectiveness

^۲ Efficiency

بلکه زمانمند و موقت است. از سوی دیگر، حتی نظام‌های کارآمد نیز به دنبال تجربه راه‌های جدیدی برای افزایش کارآمدی خود هستند زیرا این واقعیت دارد که ناکارآمدی یکی از اساسی‌ترین چالش‌های توسعه و پیشرفت هر کشور و از عوامل مُخلّ عمده این مسیر است؛ و هر گونه طراحی توسعه می‌بایستی جای ویژه‌ای را برای ارتقاء کارآمدی در کلیه جوانب و عرصه‌ها قائل باشد.

شایان ذکر است دو مفهوم «کارآمدی» و «کارایی» دارای تفاوت معنایی هستند؛ اما به دلیل عدم رعایت این تمایز از سوی بسیاری از مؤلفین، این دو در این نوشتار گاهی و از سر ناچاری به صورت مترادف به کار رفته است. به عنوان نمونه مفاهیم "کارایی" و "کارآمدی و اثر بخشی" در بسیاری از فرهنگ‌ها و متون مرتبط با علم اقتصاد و دانش مدیریت؛ به معنای "استفاده مطلوب از منابع یا عوامل تولید یا قابلیت و توانایی رسیدن به اهداف از پیش تعیین شده و مشخص" (گلریز ۱۳۶۸، ص ۱۷۱) تعریف شده‌اند.

در حالی که این سه مفهوم، حداقل در دو حوزه معنایی قابل تفکیک هستند. تقریباً در ترادف و صحت و بکارگیری دو واژه کارآمدی و اثربخشی تردیدی نیست؛ و امروزه در زبان فارسی وقتی یکی از آنها را به کار می‌برند، ممکن است مقصودشان دیگری باشد؛ با این حال باید توضیح داد که کارایی و کارآمدی به چه معنا است؟ صاحب‌نظران، کارآمدی را در گرو کسب هدف‌های تعیین شده و رضایت خاطر کسانی که در رسیدن به اهداف نقش دارند می‌دانند، اما "کارایی در بکارگیری و تخصیص منابع تولید، در استفاده از منابع تولید و صرف حداقل هزینه برای هر میزان تولید است. و این مستلزم آن است که اول از ضایعات و سطح اندک کارایی تکنولوژیک اجتناب شود و بعد برای دستیابی به فرآیند تولیدی با کمترین هزینه، داده‌ها با مناسب‌ترین قیمت انتخاب گردند. (مریدی، ۱۳۷۳، ص ۵۷۵).

مردم سالاری :

دموکراسی به مفهوم جدید آن، به معنای حاکمیت مردم است. پیشینه این اصطلاح به آتن در قرن پنجم قبل از میلاد باز می‌گردد که در آن دموکراسی به معنی «حکومت مردم بر مردم و برای مردم» آمده است. دموکراسی از دو لفظ یونانی^۲ به معنای عامه مردم^۳ به معنای قدرت، حکومت، اداره امور و حاکمیت، گرفته شده است.

افلاطون این مفهوم را به کاربرد و آن را در ظاهر، از همه حکومتها زیباتر دانست؛ به این بیان که همچون لباس رنگارنگ که زنان و کودکان از آن فریفته می‌شوند، دموکراسی نیز ظاهری فریبنده دارد. البته وی چنین حکومتی را به صلاح مردم و مطلوب نمی‌داند و همچون ارسطو این مدل حکومتی را به مردم عصر خود پیشنهاد نمی‌کند.

امروزه تعاریف متعددی از دموکراسی شده است. بسیاری آن را یک سیستم خاص، شکلی از حکومت یا روشی حکومتی می‌دانند که گروهی به نام اکثریت مردم می‌توانند کنترل سیاسی خود را اعمال کنند.

در مجموع، می‌توانیم مردم سالاری را به مفهوم حکومت به وسیله مردم یا اداره جامعه توسط تعداد زیادی از مردم یا امکان تجلی مشارکت عملی مردم در تعیین و تغییر خط مشیهای حکومتی بدانیم. (بشیریه، ۱۳۸۲، ص ۱۶۳)

با توجه به تعریف مردم سالاری، لازم است تعریف کوتاهی از دین نیز داشته باشیم:

^۲ Demos
^۳ krafos